

Relacions literàries entre Bulgària i Catalunya

Maia Guenova

Traductora

maiaquenova@yahoo.es

Resum

Després d'una breu nota històrica i de l'observació de les escasses oportunitats d'aprendre el català a Bulgària i el búlgar a Catalunya, aquest article fa un repàs exhaustiu de les relativament nombroses obres literàries catalanes traduïdes al búlgar des de 1968 fins a l'actualitat i de les relativament poques obres literàries búlgares traduïdes al català, amb l'esperança expressa que l'adhesió de Bulgària a la Unió Europea permeti millorar la relació entre totes dues llengües en un futur immediat.

Paraules clau: traducció literària, català, búlgar.

Abstract:

After a brief historical note and the observation of the scant possibilities to learn Catalan in Bulgaria and Bulgarian in Catalonia, this paper thoroughly reviews the relatively numerous Catalan literary works translated into Bulgarian and the relatively few Bulgarian literary works translated into Catalan, in the explicit hope that Bulgaria's accession to the EU improves the relationship between both languages in the near future.

Key words: literary translation, Catalan, Bulgarian.

Sumari

Breus apunts d'història	Teatre
Llengua	Prosa búlgara en català
Literatura	Conclusions
Poesia	Bibliografia

Breus apunts d'història

Bulgària i Catalunya són dos pobles petits situats als dos extrems oposats del territori europeu, a l'extrem est Bulgària i a l'oest Catalunya i que pertanyen a diferents òrbites de desenvolupament històric i social. Això ha condicionat l'escassetat

dels seus contactes en tots els àmbits socials i conseqüentment els literaris. Hem d'observar que encara avui no s'ha fet un estudi exhaustiu en aquest camp.

Bulgària té una tradició molt llarga i molt sòlida en la traducció d'altres llengües. Els germans Ciril i Metodi, sants d'Europa, creadors de l'alfabet eslav, foren els traductors de la Bíblia del grec al búlgar antic al s. IX. Ens van deixar, a més a més, textos religiosos pel fet que són considerats també els primers escriptors búlgars i eslaus. Així, doncs, a Bulgària la creació literària i la traducció neixen en el mateix moment històric i presenten llargues trajectòries d'evolució.

La traducció sistemàtica des de nombrosos idiomes ha fet que la cultura búlgara sigui molt oberta al món. Es tradueix de l'original al búlgar com a norma i la Unió de Traductors de Bulgària és la institució que vetlla per la qualitat i el nivell intel·lectual d'aquesta activitat per mitjà de la crítica especialitzada de traducció. Per això no és gens estranya l'existència de moltes més obres traduïdes del català al búlgar que viceversa.

L'editorial La Renaixença de Barcelona publicà el 1887 dos textos búlgars en versió catalana: *Poesia popular búlgara*, editada pel folklorista Pau Bertran i Bros, i *Poesies búlgares*, traducció de Pau Bertran i Bros. Aquests són cronològicament els primers textos de l'intercanvi català-búlgar dels quals tenim coneixement i que mereixen ser estudiats per especialistes en la matèria. En la biografia de Joan Amades també consta que havia mantingut contacte amb folkloristes búlgars.

El 1968, l'editorial búlgara Profizdat presenta el primer llibre català a Bulgària, *El desert*, una selecció de contes de Fèlix Cucurull acompanyada d'un comentari biogràfic i bibliogràfic del traductor, Svetoslav Kolev.

A partir dels anys 80 comencen a aparèixer a Bulgària traduccions d'obres de literatura catalana contemporània dels clàssics moderns Mercè Rodoreda, Pere Calders i dels autors contemporanis Víctor Mora, Benet i Jornet, Manuel de Pedrolo, Montserrat Roig, etc. L'actuació de la Institució de les Lletres Catalanes a partir dels anys 90 i més tard de l'Institut Ramon Llull donen molt suport a la realització d'aquestes traduccions.

Després de la caiguda del mur de Berlín és produeix un procés d'animació de l'interès entre tots dos països. Els anys 1990 i 1991 la Universitat Catalana d'Estiu convida a Prada de Conflent com a lectors alguns traductors dels països de l'Est. Des de Bulgària hi participa Maia Guenova i hi imparteix cursets de literatura i de teatre búlgars.

L'entrada de Bulgària a la Unió Europea dona un impuls important a l'intercanvi i als contactes en tots els àmbits de la vida social. El fet de la presència de molts més búlgars a Catalunya que hi treballen o estudien i de catalans que s'interessen per fer negocis o turisme a Bulgària ha suscitat l'interès per l'ensenyament del búlgar per a catalans i del català per a búlgars.

Llengua

L'any acadèmic 1983-1984 la secció de Filologia Hispànica de la Universitat de Sofia va decidir inaugurar un lectorat de llengua catalana per fer conèixer el fet de la llengua i la cultura catalanes que no era inclòs en el seu programa d'estudi.

El lectorat durà tan sols un any acadèmic per raons extraacadèmiques. A l'ambaixador d'Espanya a Sofia en aquell temps, senyor Cuenca, li van comunicar de part de la universitat la creació del lectorat com una cosa molt positiva que omplia una mancança en el camp del coneixement entre tots dos països. Però lluny de mostrar-se satisfet, el diplomàtic avisà Maia Guenova, que es guanyava la vida com a traductora a l'ambaixada, que l'activitat de lectora a la universitat era incompatible amb la seva feina.

És fruit de l'activitat del lectorat la traducció de Rosica Panova, historiadora medievalista i alumna del lectorat, d'una part de la crònica de Ramon Muntaner relacionada amb la història medieval búlgara, concretament l'expedició dels catalans a Orient.

Atesa la important immigració dels països de l'Est dels últims anys, actualment resideix a Catalunya una comunitat important de búlgars i molts joves aprenen el català a les escoles i universitats catalanes.

A Vilafranca del Penedès hi ha una escola privada d'idiomes, dirigida per la búlgara Maria Angelova, on s'ensenya tant el català com el búlgar.

L'Associació Cultural Punt d'Intercanvi publica, amb el suport de la Generalitat de Catalunya, manuals plurilingües destinats a alumnes de primària i d'ESO, i que també poden ser útils per als adults, que faciliten una escola inclusiva.

El 2007 surt *El món de la Dúnia*, manual de català bàsic il·lustrat amb correspondències en llengües de l'Europa de l'est: romanès, rus, ucraïnès, búlgar i polonès, elaborat per Montserrat Torres Fabrés i Ahmad Alkuwaifi, i publicat per l'Associació Cultural Punt d'Intercanvi. Està inclòs en el projecte «Educar en la diversitat». La versió búlgara l'ha realitzada Maia Guenova.

Actualment, l'Associació prepara la versió búlgara d'un altre manual de la col·lecció «Educar en la diversitat», titulat *Els Llibres de la Nur*, també en format de diccionari visual i que treballa les habilitats de conversació dels alumnes búlgars en català. En la pàgina web de l'Associació (www.puntintercanvi.org) es poden trobar àudios en 16 idiomes, inclòs el búlgar, que permeten consultar en veu els vocabularis dels manuals distribuïts per temes.

No existeix un diccionari català-búlgar ni búlgar-català. L'Associació Punt d'Intercanvi estudia preparar un vocabulari català-búlgar per als alumnes d'ESO.

Literatura

Literatura catalana en búlgar

L'investigador literari, traductor i poeta búlgar Rumen Stojanov publicà entre 1988 i 1991 tres articles a la *Revista de Catalunya* sobre les traduccions del català al búlgar i l'intercanvi cultural entre els dos països en general: «La literatura catalana a Bulgària» (*Revista de Catalunya* 23, 1988), «Rodoreda i Calders a la terra de Ciril i Metodi» (*Revista de Catalunya* 41, 1990), i «Bulgària i Catalunya: més encontres» (*Revista de Catalunya* 52, 1991). Aquests articles registren amb detalls els fets literaris, culturals i socials amb protagonistes catalans i catalanòfils de la vida pública de Bulgària.

Utilitzem aquesta font per mostrar les primeres traduccions literàries del català al búlgar. El 1968 l'editorial Profizdat presenta el primer llibre català a Bulgària: *El desert*, de Fèlix Cucurull, traduït per Svetoslav Kolev. Kolev és un poliglòt que tradueix de molts idiomes. Amic de Cucurull i catalanòfil, el 1967 publicà al setmanari *Narodna Cultura* el conte «La paciència» de Cucurull traduït per ell i l'article «Una literatura nacional amb cadenes», on parla de les lletres catalanes des dels primers escrits importants i explica les dificultats experimentades en els anys del franquisme per la cultura catalana, sobretot pel que fa a l'ensenyament de la llengua catalana a les escoles. La premsa espanyola es va fer ressò d'aquest fet cultural: *La Vanguardia* del 23 de gener de 1968 publicà l'article «Fèlix Cucurull traducido al búlgaro».

El desert és un llibre de contes editat a Portugal, però prohibit per la censura franquista. El setmanari *Narodna kultura* publicà el 18 de maig de 1968 l'article titulat «Amb totes les mans del món» de Fèlix Cucurull traduït per Svetoslav Kolev. Kolev també va traduir altres contes de Cucurull que publicà a la premsa.

De Pere Calders traduí dos contes: «El sistema Robert Hein», publicat el 1969 en el primer número de la revista *Nasha rodina*, i «Els catalans pel món», que sortí juntament amb el seu article «Pere Carders l'al·legorista» en el diari *Otetxestven front*, el 21 d'abril de 1973.

A la tardor de 1979, l'escriptor català Joan Rendé i Masdeu visità Sofia per entrevistar-se amb els traductors i catalanòfils búlgars. Svetoslav Kolev li va fer una entrevista que es publicà en el diari *Trud* del 14 de novembre, titulada «Una lluita doble». El senyor Rendé ofereix als primers catalanòfils manuals per aprendre català, llibres de destacats autors catalans i contagia el seu amor per les lletres catalanes als seus interlocutors. També estableix contacte amb el poeta Latxesar Elenkov, en aquella època president de la Unió dels Escriptors Búlgars.

El llibre de contes de Víctor Mora, *El cafè dels homes tristos* (Profizdat, 1981), és traduït per Dimitar Anguelov. A més a més, Anguelov tradueix un conte de Mercè Rodoreda, «La gallina», publicat al diari *Vetxerni novini* el 8 d'agost de 1980, i un altre de Montserrat Roig, «Na Patrícia Miralpeix, una pigmaliona desagradida», publicat al mateix diari el 24 de gener de 1983.

Maia Guenova comença la seva feina de traductora traduint contes. Per aprendre el català i en tota la seva trajectòria com a traductora, Guenova compta amb el suport incondicional de Llibertat Bruguera, coneixedora i amant de les lletres catalanes. El primer conte que va traduir i publicar fou «La finestra», de Pere Calders, firmat juntament amb Joan Rendé en el setmanari *Literaturen front* del 25 de juny de 1981. A l'edició anual *Far* de divulgació científica, del mateix any, hi figura la seva traducció de «La meva Cristina», amb il·lustracions de Mercè Rodoreda. *Far* s'edità a Varna, la segona ciutat de Bulgària, ubicada a la costa del Mar Negre.

El conte «Tereseta-que-baixava-les-escales», de Salvador Espriu, sortí a la revista *LIK* del 3 de desembre de 1982, acompanyat d'una nota de la traductora sobre l'autor i la seva obra.

Iberijska fantastika és una selecció de contes fantàstics ibèrics publicada el 1982 per l'editorial Hristo Danov de Plovdiv. Hi consten els següents autors cata-

lans: Apel·les Mestres («Història de la vida d'un mosquit»), Joan Rendé («El viatge etern»), Manuel de Pedrolo («La ciutat transformada» i «Les civilitzacions són mortals»), Mercè Rodoreda («La salamandra» i «La meva Cristina»), Pere Calders («La ratlla i el desig» i «Demà, a les tres de la matinada»).

Aquests vuit treballs de cinc escriptors catalans fan conèixer el conte català contemporani a Bulgària. La traducció és obra de Maia Guenova.

L'aparició de *La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda converteix l'any 1986 en un any especial per a les relacions culturals entre Bulgària i Catalunya. La publicació la prestigiosa editorial Narodna Kultura dins la col·lecció Panorama, que inclou autors de la categoria de Dostoievski, Merimée, Bocaccio, Cervantes, Asturias, etc. La traducció és de Maia Guenova. L'edició búlgara porta dos annexos. El primer presenta la trajectòria de l'autora explicada per mitjà de dates. El segon reproduïx fragments d'una entrevista feta a Mercè Rodoreda per la revista *Cuadernos para el diálogo*, on l'escriptora parla entre altres coses de la llengua natal que considera «l'ànima d'un país que mereix el tracte més acurat». També diu: «Voldria que tot català fos orgullós de parlar i escriure bé el seu idioma; que considerés un aristocràticisme el fet de saber expressar-se en català».

Potxti nevazmozhna liubov («Amor gairebé impossible») és una selecció de contes de Pere Calders publicada el 1989 per l'editorial Profizdat. La selecció, la traducció i el pròleg són de Maia Guenova. El pròleg conté informació biobibliogràfica i unes breus apreciacions sobre l'autor i la realitat catalana. L'antologia de Pere Calders sortí dins la col·lecció Fakel («torxa»), la qual presenta l'obra de contistes de tot el món. L'aparició del llibre fou precedida d'una difusió a la premsa d'alguns dels relats que la integren. El diari de la capital *Vexerni novini* publicà «Debilitat del caràcter», el 21 de febrer, i «Món criminal», el 24 de setembre de 1988. La popular revista setmanal *LİK* publicà *Amor gairebé impossible*, el juliol de 1988. El setmanari *ABV* publicà, el 18 d'abril de 1989, «Regal per a l'aniversari de casament» com un avanç de l'antologia. El molt popular setmanari humorístic *Starshel* publicà, el 18 de novembre de 1988, «El destí cec». Per l'abril i el maig de 1989 la Ràdio Búlgara en el seu programa d'humor emet tres contes de Calders. La revista *Panorama* (núm. 3, 1989) en publicà tres més: «Coses de la providència», «Tot s'aprofita» i «El sistema Robert Hein». Gràcies a aquesta difusió per la premsa i la ràdio, Pere Calders arribà a un ampli sector de lectors búlgars i la literatura catalana esdevingué una literatura més propera amb un perfil més concret.

La versió en búlgar de *Mirall trencat* de Mercè Rodoreda fou publicada per l'editorial privada Gal i Ko el 1993 amb la subvenció de la ILC. La traducció és de Maia Guenova. El llibre conté una nota biobibliogràfica sobre l'autora escrita per la traductora. El panorama polític i social havia canviat i es feia possible la primera presentació oficial d'un llibre català a Sofia. L'abril de 1993 l'agregat cultural de l'ambaixada d'Espanya a Bulgària, senyor Francesc Puig, s'encarregà de l'organització de la presentació de la versió búlgara de la novel·la de Mercè Rodoreda. L'ambaixador espanyol del moment esmentat era d'origen valencià i pronuncià un discurs destacant la importància dels contactes entre totes dues cultures davant de les personalitats del món cultural i dels periodistes. Va ser un esdeveniment molt emotiu i simbòlic dels nous temps democràtics.

El 1999 l'editorial Balgarski pisatel publicà *Katalonski narodni prikazki*, una selecció de rondalles reunides en el llibre de Joan Amades, *Les millors rondalles catalanes*. El llibre és destinat al públic infantil. La traducció és de Maia Guenova.

L'editorial Kolibri publica la novel·la *La pell freda* d'Albert Sánchez Piñol traduïda per Maia Guenova, el gener de 2007. El gran èxit de la novel·la i la traducció a vint-i-cinc idiomes atreu l'interès d'aquesta important editorial búlgara. Hem de destacar que la taula rodona de traductors d'aquesta obra amb l'autor, organitzada per l'IRL i moderada pel crític literari Sam Abrams en el marc del Saló del Llibre de 2006, ha estat molt enriquidora i és una forma de contacte professional entre traductors i autors molt eficient.

La traducció de la crònica de Ramon Muntaner al búlgar necessita una atenció especial. La traductora Rositsa Panova traduí *L'Expedició a Orient* directament del català i redactà un extens text introductorí titulat «Ramon Muntaner, el seu temps i la seva crònica». Hi ha un pròleg escrit per l'historiador Ivan Bozhilov. L'editorial Nauka i Izkustvo la inclogué en la col·lecció «Herència Històrica Universal» i en programà la publicació per a 1991 per commemorar el mil·lenari de l'estat català. A causa de la crisi econòmica a Bulgària en aquells anys, el llibre sortí el 1994. L'interès de Panova per Catalunya la porta a realitzar ja el 1984 una tesina sobre la crònica de Muntaner a la Universitat de Sofia. Finalment, el llibre va ser publicat el 1994. La revista il·lustrada *Otetxestvo* publica un article del senyor Delfí Colomé, exsecretari de l'ambaixada espanyola a Sofia, on comenta la part de la crònica de Muntaner relacionada amb Bulgària i explica l'episodi de la permanència en terres búlgares de la Magna Societas Catalanorum i el casament del seu cap, Roger de Flor, amb la princesa búlgara Maria.

Poesia

Poesia catalana en búlgar

La revista literària *Savremennik* (núm. 3, 1994) publicà el cicle poètic «Quaderns per a ningú» de Vicent Andrés Estellés i una nota, «In memoriam», de la traductora Maia Guenova.

El setmanari de literatura *Literaturen vestnik* publicà l'1 de juliol de 1991 un cicle de tres poemes de Miquel Martí i Pol i dos mesos més tard un cicle poètic de Josep Riera en versió de la mateixa traductora. Guenova envià les publicacions als autors, en el cas de Vicent Andrés Estellés al seu editor.

L'hispanista Rumen Stoyanov ha traduït poesia catalana del castellà de Miquel Bauçà, Francesc Vallverdú, Pere Ribot, Llorenç Vidal i Vidal, Salvador Espriu, Coloma Lleal i de Raimon. Altres traductors que són també poetes com Alexandre Muratov, Atanas Daltxev i Jacques Bitev han traduït també del castellà poemes catalans.

Poesia búlgara en català

La poesia popular búlgara. Notícia crítica ab mostres en llengua catalana per un folklorista rimayre, La Renaixensa, 1887. Aquest llibre el trobà l'escriptor Joan Rendé i Masdeu com a fruit del seu estudi de l'intercanvi cultural catalano-búlgar i el portà en el seu viatge a Sofia el 1979.

El «folklorista rimayre» és Pau Bertran i Bros i en el llibre parla amb rigor científic de la història, els costums, la llengua, la poesia i els contes populars dels búlgars. La seva actitud és molt benèvola. El diplomàtic Delfí Colomé presentà el llibre a la revista mensual *Bulgaria de hoy* (núm. 6, 1981). Sobre aquest tema Rumén Stojanov escrigué en el setmanari *ABV*, d'octubre de 1983, l'article «Folklore búlgar a Catalunya».

Pau Bertran i Bros cita la font francesa del seu recull: «*Chansons populaires bulgares inédites*, París, 1875, Sr. Dozon, amb un Glossari búlgar-francès que conté totes les paraules».

Teatre

Teatre català en búlgar

El Teatre de la Joventut de Sofia estrena el 24 de març de 1990 la peça de Josep Maria Benet i Jornet *L'illa del Baró Zodiàc*. El text és traduït del francès al búlgar pel director teatral Banko Bankov. Maia Guenova informa a l'autor d'aquesta posada en escena d'una de les seves obres infantils.

La revista *LIK* (núm. 30, 27 de juliol de 1990) publicà una entrevista amb el dramaturg Benet i Jornet il·lustrada amb escenes d'algunes de les seves peces. L'entrevista fou feta a Barcelona per Maia Guenova.

L'editorial Balgarski pisatel publicà en un volum dues obres de Benet i Jornet, *E. R. i Fugaç*, el 1996, i en va fer una segona edició el 1997. La versió búlgara és de Maia Guenova.

Teatre búlgar en català

El Teatre Nacional de Catalunya representà el 1999 l'obra del dramaturg búlgar Hristo Boitxev *El coronel ocell* i n'encarregà la traducció a Maia Guenova i al dramaturg, poeta i traductor català Joan Casas. L'editorial Proa publicà l'obra el 2000. L'autor fou convidat pel TNC a l'estrena. També s'organitzaren una roda de premsa en el TNC amb Boitxev i una entrevista a Catalunya Ràdio. La posada en escena fou de Rafel Duran i tingué un bon èxit de públic.

Prosa búlgara en català

A l'Index Translationum de la UNESCO hi consta una obra en prosa traduïda al búlgar; es tracta d'una traducció per mitjà de l'alemany. Es titula *El tren de Nadal* (al. *Der Weihnachtszug*) i és d'Ivan Gantxev, autor contemporani búlgar. El traductor és Miquel Gallart; hi ha dues edicions, del 1983 i del 1984.

També hi consta la traducció al català de l'obra de Mihail Ivanov *El deure de ser feliç* (bul. *Zadaljenieto da si xstastliv*) feta pel mateix autor (editorial Prosveta, Sofia, 2001). És l'única obra en català publicada per una editorial búlgara.

Conclusions

Actualment existeixen condicions molt millors per a l'intercanvi cultural entre Bulgària i Catalunya. Hi ha més coneixement, interès mutu i més gent preparada amb voluntat d'actuar. Es necessiten projectes ben perfilats i en aquest sentit pot ser molt útil l'exemple de Romania, on s'han aconseguit resultats òptims en la promoció de les lletres catalanes en un país veí de Bulgària.

Bibliografia

1. Literatura catalana en búlgar

- AMADES, Joan (1999). *Katalonski narodni prikazki*. Trad. Maia Guenova. Sofia: Balgarski Pisatel.
- BENET I JORNET, Josep M. (1996-1997). *Piesi: E. R., Fugaç*. Sofia: Balgarski Pisatel.
- CALDERS, Pere (1989). *Potxti nevazmoznna liubov*. Trad. Maia Guenova. Sofia: Profizdat.
- CUCURULL, Félix (1968). *Pustinya*. Trad. Svetoslav Kolev. Sofia: Profizdat.
- DIVERSOS AUTORS (1982). *Iberijska fantastika*. Trad. Maia Guenova. Plovdiv: Izdatelstvo Hristo G. Danov.
- MORA, Víctor (1981). *Kafeneto na tazhnite*. Trad. Dimitar Anguelov. Sofia: Profizdat.
- MUNTANER, Ramon (1994). *Hronika: Ekspeditsija na katalontsite na iztok*. Trad. Rosica Panova. Sofia: Izdatelstvo Nauka i Izkustvo.
- RODOREDA, Mercè (1986). *Ploshtad Diamant*. Trad. Maia Guenova. Sofia: Izdatelstvo Narodna kultura.
- RODOREDA, Mercè (1993). *Schupeno ogleдалo*. Trad. Maia Guenova. Sofia: Galico.
- SÁNCHEZ PIÑOL, Albert (2007). *Hladna kozha*. Trad. Maia Guenova. Sofia: Kolibri.

2. Literatura búlgara en català

- BERTRAN I BROS, Pau (1887). *La poesia popular búlgara. Notícia crítica ab mostres en llengua catalana per un folklorista rimayre*. Barcelona: La Renaixensa.
- BOITXEV, Hristo (2000). *El coronel ocell*. Trad. Maia Guenova; Joan Casas. Barcelona: Proa.
- GANCHEV, Ivan (1983-1984). *El tren de Nadal*. Trad. Miquel Gallart. Barcelona: SM.
- IVANOV, Mihail (2001). *El deure de ser feliç*. Sofia: Prosveta.